

**ANADOLU –TÜRK HALI VE DÜZ DOKUMA YAYGILARINDA
BAZI MOTİFLERİN İSİMLENDİRİLMESİ /**
THE NOMENCLATURE OF CERTAIN MOTIFS IN THE ANATOLIAN-
TURKISH CARPETS AND FLAT WEAVINGS

Bekir DENİZ*

Özet

Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları (kilim, cicim, zili, sumak) ile ilgilenen Sanat Tarihi Bilim Dalı ile diğer disiplinler arasında atkı, çözgü, halı, kilim, cicim, zili, sumak gibi bazı terimler bir bilim dili olarak kullanılır hale gelmişse de, bazı teknik terimler ve motif isimleri henüz yerinde kullanılmamakta ya da farklı şekillerde ifade edilmektedir. Bu da aynı konuyla uğraşan farklı bilim dalları arasında ortak bir dil meydana getirilemediğini göstermektedir.

Mimaride teknik terimlerin yetersiz kaldığı zamanlarda halk tabirlerine başvurulmaktadır. Sözelimi *kiriş* ya da *hatıl* kelimesi sütunlar (direkler) üzerine atılan düz ahşap bağlantıyı ifade ederken, yan atılan ağaç ya da ahşap bağlantılara da, halk dilindeki gibi, mertek denilmektedir. Günümüzde, süsleme sanatındaki pek çok isimlendirmeyi, belki önce sanat tarihçiler kullandığı için, halı ve düz dokuma yaygılarda motif adlarının pek çoğu mimari ya da süslemede kullanılan terimlerle ifade edilmektedir. Halbuki halı ve dokumalarda buna gerek yoktur. Halı ve düz dokumalar halk kültürü ürünüdür; yaşamaya devam etmektedir. Dokuyucu ve dokuduğu ürün ortadadır. Ona isim vermek, yorum yapmak da dokuyan kişiye ait olmalıdır. İyi niyetle yapılmış olsa bile, dokunan ürüne veya dokunan her desene dokuyan değil de yazan kişinin ad verip, yorum yapmasından dolayı farklı anlamlar ortaya çıkmaktadır. Öte yandan, son yıllarda, belki bugüne kadar yapılan araştırmaların pek çoğu çevirilere dayandığı için, halkın dilinden haberdar olmayanların yakıştırdığı terimler, her şeyi ilkçağ kültürüne bağlayan, cinsellik ve dişiliğin ön plana çıkartıldığı görüşler yerleşmiş ve kullanılır hale gelmiştir. Ancak, bu konu pek çok bilim insanını rahatsız etmektedir. Bu makalede yapılan bazı yanlış adlandırma ve yakıştırmalarla yorumlardan söz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Halı, Düz Dokuma, Kilim, Cicim, Zili, Sumak, Halk Kültürü

Abstract

Although the disciplines concerned with Art History (kilim, cicim, zili, sumak) utilize the terms such as atkı, çözgü, halı, cicim, zili, sumak, some technical terms and names of the motives are not properly used or are expressed differently. This indicates that a common vocabulary cannot be established amongst the disciplines concerned with a common topic.

In architecture, when the technical terms do not suffice, folkloric expressions are used. For instance, while

* Prof. Dr. Akdeniz Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk El Sanatları Bölümü Öğretim Üyesi, 07057- Antalya, bekirdeniz2003@yahoo.com

kiriş / hatıl (lintel) stands for the plain timber connection between the posts, the lateral timber connections are called mertek. Currently, maybe because the nomenclatures in ornamentation arts are firstly used by the art historians, the motive names used by the carpet or flat weavings are expressed by using the terms of ornamentation and architecture. However, there is no need for this for the carpets and weavings. The carpets and flat weavings are the productions of the folkloric culture and they continue to live. The weaver and the weaved production is present. The nomenclature should be made by the weavers. Although with good intentions, when the researchers name these productions and make comments on them, some problems may occur. On the other hand, because most of the researches are based upon translation, some approaches unrelated with the local languages relate almost everything with the early age culture, sexuality. But this situation disturbs most of the scholars. This article is concerned with some of the false nomenclatures and comments.

Keywords: Carpet, Flat Weaving, Kilim, Cicim, Zili, Sumak, Local Culture

1-GİRİŞ

Sanat Tarihi Bilim Dalı ile halı ve düz dokuma yaygılarla ilgilenen diğer disiplinler arasında, Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında kullanılan atkı, çözgü, halı, kilim, cicim, zili, sumak gibi bazı terimler bir bilim dili olarak kullanılır hale gelmişse de, bazı teknik terimler ve motif isimleri henüz yerinde kullanılmamakta ya da farklı şekillerde ifade edilmektedir. Ortak bir dil meydana getirilememiştir¹.

Mimaride teknik terimlerin yetersiz kaldığı zamanlarda halk tabirlerine başvurulmaktadır. Sözelimi **kiriş** ya da **hatıl** kelimesi direkler (sütunlar) üzerine atılan düz ahşap bağlantıyı ifade ederken, yan atılan ağaç ya da ahşap bağlantılara da, halk dilindeki gibi, **mertek** denilmektedir. Günümüzde, süsleme sanatındaki pek çok isimlendirmeyi, belki önce sanat tarihçiler kullandığı için, halı ve düz dokuma yaygılarında motif adlarının pek çoğu mimari ya da süslemede kullanılan terimlerle ifade edilmektedir. Hâlbuki halı ve düz dokuma yaygılarında buna gerek yoktur. Çünkü halı ve düz dokuma yaygılar halk kültürüdür; yaşamaya devam etmektedir. Dokuyucu ve dokuduğu ürün ortadadır. Ona isim vermek, yorum yapmak da dokuyan kişiye aittir. İyi niyetle yapılmış olsa bile, dokunan ürüne veya dokunan her desene dokuyan değil de, yazan kişi ad verip, yorum yaptığında garip bir çelişki ortaya çıkmaktadır².

Öte yandan, son yıllarda, belki bugüne kadar yapılan araştırmaların pek çoğu çevirilere dayandığı için, halkın dilinden haberdar olmayanların **yakıştırdığı** terimler, her şeyi İlkçağ kültürüne bağlayan, cinsellik ve dişiliğin ön plâna çıkartıldığı görüşler yerleşmiş ve kullanılır

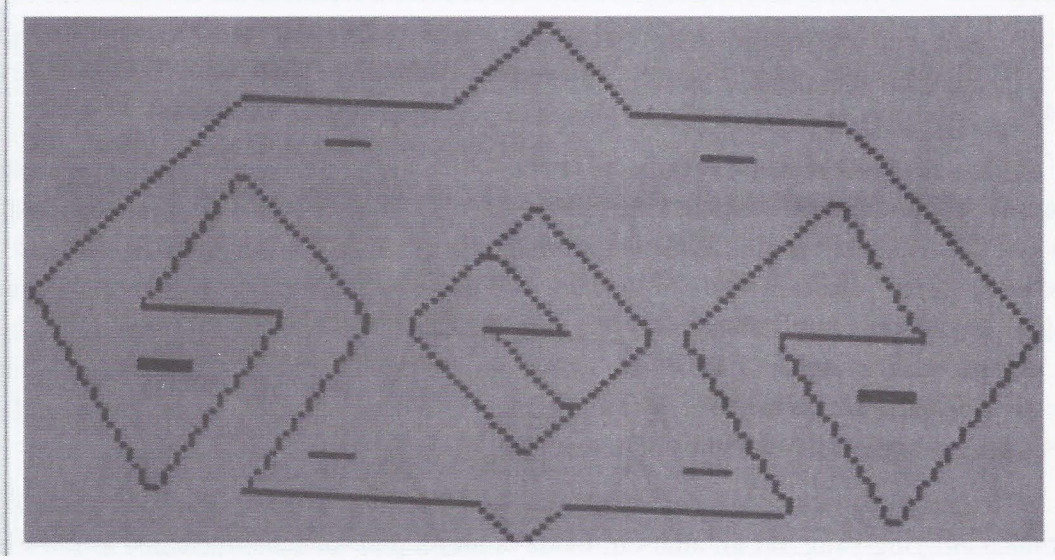
1. Bu makale 04-06 Nisan 2005 tarihlerinde Erciyes Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümü tarafından düzenlenen "Türkiye'de Sanat ve Mimarlık Tarihçiliği Sorunları Sempozyumu" isimli sempozyumda bildiri olarak sunulmuş, ancak bugüne kadar yayımlanmadığı için gözden geçirilerek yeniden yayına hazırlanmıştır.
2. M. Erbek, *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2002; M. Ö. Çokay, "XIII. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Halıları Orta Kısım Motifleri: I, Motif Çözümlemeye Yönelik Yorumlar", *Antik Dekor*, S.43, 1997, s. 124-130; M. Ö. Çokay, "XIII. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Halıları Orta Kısım Motifleri: II, Motif Çözümlemeye Yönelik Yorumlar", *Antik Dekor*, S. 43, 1997, s. 116-121.

hale gelmiştir³. Ancak, bu konu pek çok bilim adamını rahatsız etmektedir. Bu nedenle, bu tür yayınlara bir set çekmek amacıyla, **Anadolu-Türk Halı ve Düz Dokuma Yaygıları sözlüğü** hazırlamak gerekliliği dile getirilmeye başlanmıştır⁴. Bizim de bu yönde bir hazırlığımız mevcuttur.

Halı ya da düz dokuma yaygılarda, farklı yörelerde değişik isimleri bulunan **atki, çözü, gü, halı, kilim, cicim, zili, sumak** kelimeleri yerleşmiş gibi görünmekle beraber, anlatımında en çok kullandığımız **bordür desen, motif** kelimeleri Fransızca kökenlidir⁵ (Fr. Bordure > bordur, dessein > desen, motif): Motif ve desen kelimesi halk dilinde daha çok **oyu, organti** (öğrenti), **yangıç, yanış, naniş, nakış** gibi isimlerle telaffuz edilmektedir. Günümüzde Orta Asya Türk devletlerinde bu ifadeler için **oyu** kelimesi kullanılmaktadır. Köylü vatandaş bordüre **su, kenar, ayak, yelen** gibi isimler vermekte, büyüklüğüne göre de **dar su, geniş su, dar kenar, geniş kenar** adlarıyla isimlendirilmektedir (Foto.1).

Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında dikkati çeken en büyük isimlendirme yanlışlarından biri **ying-yang, tai-ki, anahtar, baklava motifi** gibi isimlendirmelerdir: Bir ters ve düz yerleştirilmiş, yılan veya kuş motifini andıran süsleme kaynaklarda **tai-ki** ve **ying-yang** motifi ismiyle tanıtılıp⁶, “aşk ve birleşim motifi” diye de yorumlanmaktadır⁷. **Çin** veya **Kore dilinden alınan bu isimlendirme ve yoruma gerek yoktur**: Bu süsleme Anadolu’da yüzyıllardan beri dokunmakta Çorum, Kırşehir, Yozgat ve Sivas çevresinde **kucaklaşma**⁸ (Şek.1), Karatepe (Adana) civarında **sevdi dolıştı**⁹, Emirdağ (Afyon) civarında **aşık** veya **sarmaş dolış**¹⁰ diye isimlendirilmekte; birbirine hasret iki insanın kavuşması, kucaklaşması veya sarılmasını sembolize etmektedir. Sevgi, özlem, sarılma, kucaklaşma, hasret giderme başka bir şey, “aşk ve birleşim” başka bir şeydir. Ama bilim adamlarımız, Türk kültüründe hiç bilinmeyen ve hatta bu motifi dokuyan vatandaşın haberinin bile bulunmadığı bir isim vermek için ısrar etmekte, bu da yetmiyormuş gibi, bir de anlam yüklemekte, **bu da konuya yeni eğilen araştırmacıları ve meraklıları geri dönüşü olmayan yanlışlara götürmektedir**.

3. M. Erbek, *Çatalhöyük'ten Günümüze Anadolu Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2002.
4. İ. Ç. Aytaç, “Yanışlar Sözlüğü Hazırlamanın Önemi”, *8.El Sanatları Sempozyumu, 13-15 Kasım 2002 İzmir, Bildiriler Kitabı*, Dokuz Eylül Yayıncılık Ltd. Şti. İzmir 2005, s. 52-56; H.Ö.Barişta, “Sanat Tarihi Bakış Açısından Geleneksel Türk El Sanatları Tamlaması ve Çevresinde Kümelenen Terimler İle Bazı Yayınlar Bir Yaklaşım”, *8. El Sanatları Sempozyumu, 13-15 Kasım 2002 İzmir, Bildiriler Kitabı*, Dokuz Eylül Yayıncılık Ltd. Şti. İzmir 2005, s. 9-70; A. Soysaldı-M.M.Güldür, “Kırkitli Düz Dokumalarda Teknik ve Mahalli Terminoloji Üzerine Bir Araştırma”, *8. El Sanatları Sempozyumu, 13-15 Kasım 2002 İzmir, Bildiriler Kitabı*, Dokuz Eylül Yayıncılık Ltd. Şti. İzmir 2005, s. 381- 390.
5. T. Saraç, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 423, C. I, Ankara, 1976, s. 143, 383, C. II, Ankara, 1976, s. 859.
6. E. Pekin, *Turkish Flat Weaves and Carpets*, Minyatür Yayınları (yer ve tarihsiz), s.45, 87.
7. G. Erbek, *Anatolische Motive Von Çatalhöyük Bis Heute*, Ankara Alman Kültür Merkezi Yayını, Ankara 1985, s. 17; M. Erbek, *Çatalhöyükten Günümüze Anadolu Motifleri*, s.84-85.
8. B. Deniz, “Yöre Özellikleriyle Yozgat Kilimleri”, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, V, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İzmir, 1990, s. 82, şek.8.
9. Ö. Aydın, “Karatepe Kızıyusuflu’da Dokuma ve El Sanatları”, *Türk Folkloru, Aylık Halkbilim Dergisi*, S. 85, Ağustos 1986, s. 27-31; İ. Öztürk-Ö.Aydın, “Karatepe Kilimciliği”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Türkiye İş Bankası Yayını, Y.4, S.13, Mart 1992, s. 49.
10. H. Ö.Barişta, “19-20.Yüzyıl İç Anadolu ve Orta Akdeniz Bölgesi Türk Kırkitli Dokumaları Üzerine”, *Türk Soylu Halklarının Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 41.

Şek.1- Yanık (yengeç) motifi içinde kucaklama motifi, Bogazlıyan (Yozgat)-Yamaçlı Kasabası, Yeşilbaş namazlağ, b. deniz.1986.

Anadolu'da, dokunan her motifin mutlaka adı ve yorumu vardır: Geometrik karakterli süslemeler de bir motif adıyla isimlendirilir. Araştırmacıların geometrik desen diye isimlendirdikleri motifler kare, üçgen, eşkenar dörtgen, sekizgen, çengel'e benzer süslemeler veya farklı yerleştirilmiş kompozisyonlardır; bilinen en erken tarihli Türk halısı **Pazırık halısından** başlayarak, Türk halı sanatının her çağında karşımıza çıkan ve Anadolu halılarındaki kompozisyonların da temelini teşkil eden bu motiflerin anılan şekildeki isimlendirmeleri halk arasında bilinmez. Anadolu'nun hiç bir yerinde **üçgen, sekizgen, çengel, haç, istavroz** gibi bir isimlendirme yoktur: Kare şekilli süslemeler **tabak, tabaka, tabakalı, altın tabak** gibi isimlerle adlandırılır. Çanakkale yöresinde, kaynaklarda Erken Osmanlı Dönemi Halılarının üçüncü ve dördüncü tipinde görülen motiflerle süslü örnekleri ile, **Geometrik desenli Anadolu-Türk halılarının** bazı örneklerine **tabakalı halı, altın tabak halı** adı verilir (Foto.1). Köylü vatandaşın bütün tabakasına benzeterek bu şekilde isimlendirdiği örnekler anılan yörelerde hâlâ dokunmaya devam etmektedir. Anadolu dışında da Macaristan Müzelerinde, XVI-XVII. yy.'dan kalma çok sayıda örneği vardır¹¹ (Foto.2).

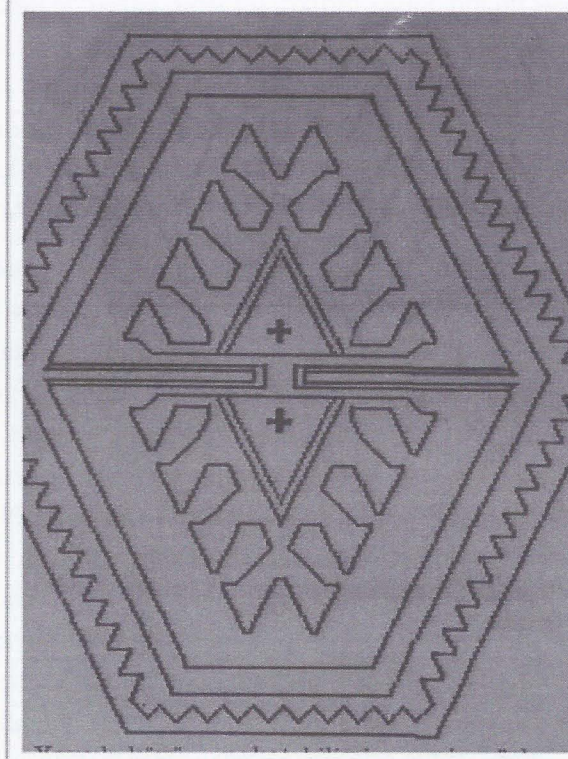
Eşkenar dörtgen, üçgen, altıgen, sekizgen şekilli süslemeler meydana getirdiği şekilden çok ifade ettiği motifin anlamına göre isim alır. Bu nedenle de tek bir adı yoktur. Desen nasıl verilirse verilsin İç ve Batı Anadolu bölgesinde **göl**, Manisa, Uşak çevresinde **ayna**, Yozgat, Çorum çevresinde **camız anlı** (manda anlı) gibi isimlerle bilinir. Özellikle Selçuklu dönemi halılarında gördüğümüz uçları kıvrımlı süslemeler kaynaklarda **çengel** adıyla tanıtılır¹². Anadolu'nun hiç bir yerinde **çengel** diye bir model ismi yoktur. Ama tarif edilmesi gerekiyorsa **çengel şekilli** desen biçiminde açıklanabilir. Halk arasında ise, bu türden süslemeler, kuş ya da yılan benzetilir ve **gıvrım, kuş, kuşbaşı, yılan, yılan eğrisi** gibi adlarla bilinir (Foto.3).

11. B. Deniz, "Macaristan Müzelerinde Bulunan Osmanlı Dönemi Halılarının Anadolu-Türk Halı Sanatı İçindeki Yeri", *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, 17-19 Mayıs 2000, Şumnu-Bulgaristan*, C. I, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara, 2001, s. 289-309.

12. G. Erbek, *Anatolische Motive Von Çatalhöyük Bis Heute*, s. 24.

Günümüzde dört kollu her motife **haç** demek bir gelenek halini almıştır¹³: Anadolu’da halı ve düz dokuma yaygı dokuyan halk arasında **haç motifi** tabiri hiç kullanılmaz. **Haç, istavroz, gamalı haç** gibi tabirler doğrudan Hıristiyanlığı çağrıştıran kelimelerdir: Türk kültüründe haç şekilli ya da Nazi sembolüne benzeyen, dört kollu süslemeler (gamalı haç) **çerh (felek), elek, ok** vb. isimlerle tanınır. Kaynaklarda yanlış bir şekilde tanıtıldığı gibi “Hıristiyanlıktaki haçı ya da evrensel bir dili değil”¹⁴; Türk kültüründe zaman çarkını “eviren” (çeviren) **evren** (ejder) motifine benzetilir, dünyanın dönüşünü, gece ve gündüzü¹⁵, Bergama halılarındaki gibi (Kız Bergama), Türklerin dünyanın dört bir yanına göçünü sembolize eder (Foto.4).

Yine, kaynaklarda, eşkenar dörtgen, altıgen şekilli motifler **baklava motifi** diye tanıtılmaktadır¹⁶. Halk dilinde, bugüne kadar, Anadolu-halk kültürü araştırmalarımızda bu şekilde hiç bir süsleme adına tesadüf etmedik: Bunlar halkın haberdar olmadığı, adını bile duymadığı isimlerdir. Eşkenar dörtgen veya altıgen şekilli (baklava) geometrik süslemeler dokunduğu bölgeye göre **göl** (göbek), **ayna**, **farda camuz anlı** gibi değişik isimlerle tanınır. Sözelimi, Kula çevresinde **göl**, Uşak, Balıkesir, Sındırgı çevresinde **ayna**, Aksaray, Niğde, Kayseri, Konya civarında **farda**, Yozgat, Sivas çevresinde **camuz anlı** diye bilinir (Şek. 2).

Şek.2- Camuz (manda) anlı motifi, makat kilimi, zemin süslemesi, Sorgun (Yozgat)-Yaycılı Köyü, b. deniz.1986.

13. G. Erbek, *a.g.e.*, s. 24; M. Erbek, *a.g.e.*, s. 134-137.

14. M. Erbek, *a.g.e.*, s. 134.

15. E. Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş, Toplu Eserler -I*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001, s. 56-76.

16. Ş. Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, İstanbul, 1974, s. 87.

Anadolu'da, geometrik şekilli ve iki ağızlı verilen süslemelere sık rastlanır. Dokunduğu yöreye göre **canavar** (kurt), **kurt izi**, **kurtağzı**, **kurbağa**, **bıtrak** gibi isimlerle anılan bu süsleme kaynaklarda **anahtar** vb. isimlerle adlandırılmaktadır¹⁷. Türk halkının bu tür teknik aletlerle tanışması belki en fazla 100-150 yıllık bir geçmişe dayanır. Bunların motif olarak kullanılması ise belki günümüz örneklerinde görülebilir ama eski örneklerde bu tür isim yoktur.

Halılarda kullanılan yazılar çoğu kez **meşk**¹⁸ karakterlidir. Ancak, bunlar genellikle geometrik bir karakterde sunulur. Çoğunlukla **elif** harfinden meydana gelen süsleme dikkati çeker: Eski harflerle Allah kelimesinin yazılışındaki ilk harf elif ile başlar. Halk arasındaki inanışına göre **elif** harfi Allah'ın ismini çağırıştırır. Bu nedenle elif süsleme olarak kullanılır. Bazen de **elif** harfiyle yapılmış mihrap formu dikkati çeker. Özellikle Selçuklu ve Beylikler dönemi halılarında gördüğümüz bu süslemeler günümüzde Çanakkale çevresinde dar kenar suyu üzerinde sık rastlanır ve halk arasında bunlara **kilit**, **ok** denilmekte, bu tür desenli halılara da **kilitli halı**, **oklu halı** gibi adlar verilmektedir (Foto.5).

Bitki deseniyle süslü halı ve düz dokuma yaygılar bazen Van'daki gibi **lüleper** (nilüfer) **kilim**¹⁹, gibi, sadece süslü oldukları bitkinin adıyla anılır, bazen **kömürcü Kula**, **vazolu Kula**, **bahçeli Kula** gibi halı tipinin adıyla birlikte söylenir, bazen de bitkiler dokuma üzerine serpiştirilir. **Lâle**, **karanfil**, **gül**, **sümbül** en çok işlenen süslemelerdir. **Hayat ağacı** ismi çok az kullanılır. Daha çok **dal**, **dikme** (ağaç), **çıldırğı** (dal) adıyla bilinir. Hem kenar suyunda, hem de zemin süslemesinde karşımıza çıkar. Anadolu Türk kültür tarihinde sonsuzluk, ölümsüzlük, ebedilik sembolü olarak bilinirken, Ortaasya Türk cumhuriyetleri ile akraba Türk topluluklarında **hayat ağacı**, **ömür ağacı** diye anılır ve aynı anlamda kullanılır (Foto.6).

İslâmiyet Öncesi Türk halı ve düz dokuma yaygılarında gördüğümüz gerçeğine benzeyen **insan motifi**, İslâmiyet sonrasındaki dokumalarda yoktur. Selçuklulardan itibaren Anadolu-Türk halı ve düz dokuma yaygılarında, **eli belinde** diye tabir ettiğimiz, ellerini beline dayamış bir insanı andırır şekilde tasvir edilir. Anadolu'da **gelin**, **kız**, **aman kız** gibi isimlerle de bilinen bu motif²⁰ Yozgat, Çorum, Kırşehir, Aksaray, Niğde civarındaki gibi, **eli böründe** (eli böğründe), **kazan kulpu**, Çanakkale civarında **üzüm salkımı** (üzümlü secâde), Manisa, Afyon, Konya yöresindeki gibi **çomça** (çömçe-büyük kaşık) adıyla da tanınır. Hiç bir zaman gerçek şekliyle verilmez. Tamamen geometrik bir tarzda işlenir. Gerçeğine benzeyenler de ise, başlar hare (ateş) şeklinde tasvir edilir. El, ayak gibi insan uzuvları ise geometrik şekillerde verilir. Dokunan örnekler de **el'li halı**, **parmaklı halı** gibi isimlerle adlandırılır. El, kaynaklarda, **“yaratıcı gücün sembolü olan el, insanı hayvandan ayıran en önemli organdır. İnsanoğlu, tarih boyunca ellerini ve parmaklarını kullanma yeti-**

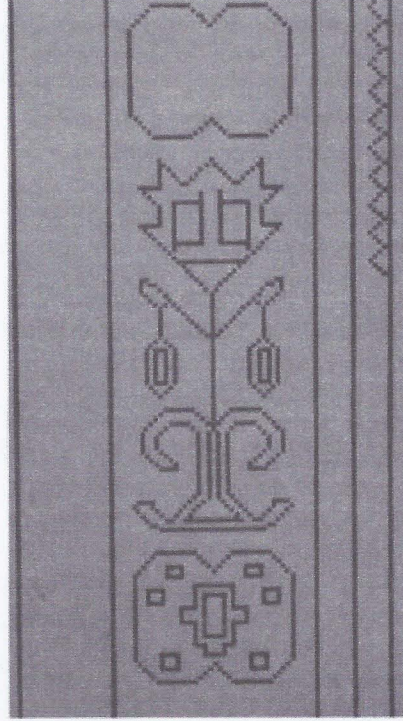
17. H.Ö.Barişta, *19-20.Yüzyıl İç Anadolu ve Orta Akdeniz Bölgesi Türk Kirkitli Dokumaları*, s. 41.

18. Herhangi bir anlam ifade etmeyen harflerin yan yana getirilmesiyle meydana gelen süslemeli yazı.

19. R. Karahan, “Van Kilimleri”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Türkiye İş Bankası Yayını, Aralık 1996, s. 44-46; R. Karahan, “Sarya'nın Gülleri”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayını, S.13, Erzurum, 2004, s.105-125; R. Karahan, *Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayınları, Semih Ofset Matbaacılık Ltd. Şti. Ankara, 2007, s. 62.154-159.

20. Y. Durul, “Anadolu Kilim Dokumalarında Aman Kız veya Elibelinde Kız Motifleri”, *I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri- I, 18-21 Kasım 1981 İzmir*, 9 Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, No:18, İzmir, 1984, s. 128-134.

si arttıkça hayvanlıktan uzaklaşmıştır²¹” şeklinde tarif edildiği gibi, halı ve düz dokuma yaygılara işlenmiş bir motif değildir; Kırşehir halı ve düz dokuma yaygılarında **el** motifi de, **pençe** motifi de görülür. Kırşehir’de dokuyucu pençe motifini, ele benzerliğinden dolayı, insana bu motifi yakıştıramadığı için, **bayrak** diye adlandırır²². **Anadolu’nun hiç bir yerinde dokuyucu insanı hayvan olarak görmez**. Hayvanı ayrı, insanı ayrı dokur²³. Dokuyucu kendisini bu kadar aşağılasa hayvan pençesini (pança) ayrı, insan elini ayrı dokumazdı diye düşünüyorum (Foto.7-8) (Şek.3).

Şek.3- İnsan motifi. Kırşehir halısı, “enli kenar”, süslemesi, b. deniz, 1983.

Anadolu-Türk halı ve düz dokumalarında en çok **aslan, koyun, keçi, köpek, ejderha, yılan, kartal, zümrüd-ü anka, akrep, güvercin, kumru** gibi hayvan motifleri görülür: Türk mimarisinde Karahanlılar döneminden itibaren saray süslemelerinde gördüğümüz aslan figürü, Anadolu’da halı ve düz dokuma yaygılarında da kullanılmıştır. Gerçeğine benzer şekilde verilen **aslan** tek veya Alayhan’ın taç kapısındaki gibi, çift aslan şeklinde tasvir edilir. Güç, kuvvet sembolü olarak düşünüldüğü gibi, dinî bir motif olarak da yorumlanır (Foto.9).

Koyun ve keçi figürleri gerçek şekilleriyle ifade edilir. Bazen **koç başı, koç boynuzu** diye adlandırılan süslemeler de görülür. Kaynaklarda “doğurganlık ve üreme sembolü” olarak değerlendirilir²⁴: Türk kültüründe, koyun, koç gibi hayvanlar “doğurganlık ve üreme” değil,

21. M. Erbek, *Çatalhöyükten Günümüze Anadolu Motifleri*, s. 112.

22. B. Deniz, “Kırşehir Halıları”, *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi-III*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984, s. 63

23. İnsan ve hayvan motifleri hakkında geniş bilgi için bkz. B. Deniz, *Kırşehir Halıları*, s. 25-81.

24. M. Erbek, *a.g.e.*, s. 30-45.

hayvan ata kültü olarak görülmelidir²⁵. Yine, İslâmiyetten önceki Türk kültüründe tanrılara sunulan kurban hayvanıdır. Ayrıca ölüm sembolü olarak da kullanılır. Özellikle Doğu Anadolu Bölgesi'nde koç şekilli mezar taşlarının bulunması²⁶, **Akkoyunlu, Karakoyunlu** sülaleleriyle özleştirilse bile, bunu doğrulamaktadır. İslâmiyetle beraber, daha da bir anlam kazanmış, kurban hayvanı olarak görülmüştür. Bugün Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan da mezar taşları ve mezarlıklara koç başı, koç boynuzu dikilmesi ölüm sembolü olarak kullanıldığı şeklindeki fikrimizi daha da kuvvetlendirmektedir²⁷. Ayrıca, Azerilerde **bolluk ve bereket** sembolü olarak da görülür. Hiç bir Türk devlet ve akraba Türk topluluklarında “doğurganlık ve üreme sembolü” olarak değerlendirilmez. Bize göre, bu değerlendirme, her şeyi cinsellikte arayan bilim adamlarımızın yakıştırmısından başka bir şey değildir (Foto. 10).

Ejder veya **Ejderha** figürü Türk kültüründe daha çok mitolojik bir motif olarak karşımıza çıkar. Ortaasya-Türk kültüründe **evren**²⁸ diye isimlendirilen ejder Anadolu-Türk halı ve düz dokuma yaygılarında geometrik bir çerçeve içinde ya da serbest bir şekilde işlenir. Genellikle korkunç birer yaratık şeklinde tasvir edilir. Kimi örnekte de yılan şeklinde karşımıza çıkar. Yılan şeklinde verildiği zaman da Milas halılarındaki gibi kötülük, Niğde, Kırşehir çevresindeki gibi iyilik, bolluk sembolü olarak değerlendirilir. Gerçeğine benzemese bile, **kıvrımlar yaparak** uzanan bir motif olarak işlenir ve İç Anadolu Bölgesi'ndeki gibi **gıvrım**, Çanakkale yöresindeki gibi **yılan dolandı** (zili), **dolaşa evren** (zili) gibi isimler alır. Dokumalar da buna göre isimlendirilir²⁹. Ortaasya ve Anadolu-Türk kültüründe bolluk, bereket, iyilik bazen de kötülük sembolü olarak görülür.

XVI. yy. Uşak halılarında çok kullanılan **bulut** süslemeleri Türk sanatında ilk kez XIV. yy.'da, **Herat ekolü minyatürlerinde** görülür. Anadolu-Türk Sanatında ise Fatih Sultan Mehmed dönemi süsleme sanatlarında ortaya çıkmış ve II. Bayezid döneminde yaygınlaşmıştır³⁰. Halı sanatına da muhtemelen minyatürlerden geçen ve daha sonrasında çini dahil her tür el sanatı ürününde kullanılan bu süsleme, Çin'den hediye gelen porselenler üzerinde de bulunduğu için, yanlış bir şekilde **Çin bulutu** adıyla tanınmış, konuyla ilgili yayınlarda da, bugüne kadar, hep bu isimle anılmıştır: XVI-XVII. yy. Uşak halılarında sık gördüğümüz bu motif günümüzde Uşak çevresinde yoktur ama Yunddağ yöresinde (İzmir-Manisa) **karabulut** adıyla halen dokunmaktadır. Söz konusu motif Anadolu'da ve Ortaasya'da yaşayan Türk devletleri ve akraba Türk topluluklarında kuvvet, kudret, bolluk, bereket sembolü olarak kabul edilmektedir (Foto. 11).

25. B. Deniz, “Türk Dünyasında Ölümlük Halı, Düz Dokuma Yaygı ve Keçe Geleneği / The Tradition of Carpet for Death, Flat Weaving and Felt in the Turkish World” , *Akdeniz-Sanat Dergisi*, Y. 2, C. 2, S. IV, Antalya, 2009, s. 12.

26. B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları- II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.s. 35-39; H. Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnanışlar*, Ankara, 1968, s. 95; N. Görgünay, *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki İzleri*, Ankara, 2002.

27. B. Deniz, *Türk Dünyasında Ölümlük Halı, Düz Dokuma Yaygı ve Keçe Geleneği*, s. 12.

28. E. Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş, Toplu Eserler -I*, s. 56-76.

29. Halı ve düz dokuma yaygılardaki yılan ve ejderha figürleri için bkz. B. Deniz, “Le Motif de Du Dragon Dans Les Tissages D’Anatolie-Turc / Anadolu –Türk Dokumalarında Ejder Motifi”, *Türk Soylu Halklarının Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 87-108.

30. A. Doğanay, “Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri”, *Divan, İlmî Araştırmalar*, Ayırbaşım, S. 6, 1999/1, s.225- 234.

Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında, XVI. yy.'da karşımıza çıkan bir başka süsleme **benek** (penek) motifidir: Türk halı ve düz dokuma yaygılarında, ilk kez yine aynı yüzyılda, kaynaklarda, Çin'den gelen porselenler üzerinde görülen desenlere benzerliğine dayanarak **çintemanî** ismiyle adlandırılmıştır. Bugün de pek çok kaynakta kullanılan ve yerleşmiş gibi görünen bu motifin adı, halk arasında **benek** ya da **sinek** adıyla tanınır. Dokunan örneklerine de **benekli halı**, **sinekli halı** denilmektedir. Dokunduğu yere göre de **sinekli Kırşehir**, **sinekli Kula**, **sinekli Gördes** gibi isimler almaktadır. Eğer motif, birbirinden ayrı, üç yuvarlak desenden meydana geliyorsa kaynaklarda **üç top**, **üç lop**, **çintemanî** gibi isimler verilmektedir. Bazen bulut motifiyle, bazen de pars beneği süslemeleriyle karışık verilen bu süsleme son yıllarda, bu isimlendirmelerin yanlışlığını vurgulayan yayınlarda, haklı olarak, "XV. yy.'dan itibaren Timur dönemi bayrağında sembol olarak kullanılmasından dolayı, "Timur beneği" şeklinde isimlendirilmektedir³¹. Aynı motif halk arasında **sinek** (Kula-Gördes), **boncuk** (Taşpınar) ve kedi veya köpeğin ayak izine benzetilerek, **kedi bastı**³², **köpek izi** ve **kedi izi motifi** şeklinde adlandırılmakta, bulut motifine benzer şekilde kuvvet, kudret, bolluk, bereket sembolü olarak kabul edilmektedir (Foto.12).

2. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Anadolu Selçuklu halılarında görülen motifler, Beylikler ve Osmanlılar döneminde kullanılmış, çok az değişiklik geçirerek günümüze kadar gelmiştir. Sözelimi, halı veya düz dokuma yaygılarda zeminin karelere veya eşkenar dörtgenlere ayrılması, Selçuklu halılarına Pazırık halısından gelen bir Ortaasya geleneğidir. Anadolu'da hala kompozisyon şeması olarak kullanılmaktadır. Halıların kenar bordüründe kullanılan, **meşk** tarzındaki, kûfi yazıların benzeri motifler, günümüzde, Çanakkale yöresinde **ok** adıyla anılmaktadır. Yine aynı bölgede, Selçuklu dönemi halılarında görülen, kûfi yazı benzeri, süsleme bakımından **elif** harfine benzeyen mihrap görünümündeki kenar süslemeleri bugün halk arasında **kilit** (anahtar) adıyla hâlâ dokunmaktadır (Foto.5).

Beylikler Dönemi Halıları'nın belki Türk Halı Sanatı Tarihi açısından en önemli yanı, aradan çok uzun zaman geçmesine rağmen, Ortaasya Türk Halı Sanatı ile yakın bir benzerlik göstermesidir: **Pazırık halısı**'nda zeminin karelere bölünmesi geleneği, IX. yy.'da, Abbasilerin başkenti **Semarra**'da bulunan halılarda, büyük bir bölümü Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçukluları dönemine ait olan Eski Kahire'de **Fustat**'ta bulunan halılarda da görülür. Bu tür halılar, Anadolu Selçuklularından itibaren karşımıza çıkar. Günümüzde de, özellikle Batı Anadolu Bölgesi'nde, daha fazla görülür. Genellikle hayvan figürüyle süslenen örnekleri günümüzde hâlâ, Manisa ve Aksaray civarında dokunmaya devam etmektedir. Hayvan figürlerine **enik** (köpek yavrusu) veya **inek** denilmektedir.

Anadolu'da, geometrik süsleme içinde en sık rastlanan motiflerden birisi **sekiz ve dört kollu yıldız** birleşiminden meydana gelen süslemedir: Türk-İslâm sanatında Abbasiler döneminden başlayarak, tuğla üzerinde çok kullanılan, bugünkü Kazakistan'da Talas şehrinde

31. H. Ö. Barışta, "Timur Beneği ve Anadolu'dan Bazı Örnekler", *Prof. Dr. Haluk Karamağaralı Armağanı*, Ankara, 2002, s. 17-31.

32. Y. Önge, "Eğer Örtüsü Olarak Dokunmuş Konya Halıları", *Türk Dünyası Araştırmaları, Türk Halıları Özel Sayısı*, S. 32, Ekim 1984, s. 63-72.

bulunan Karahanlılar dönemine ait **Ayşe Bibi Türbesi**'nde (XI-XII. yy.) ve Büyük Selçuklu ve Anadolu Selçuklularında, çini üzerinde, saray süslemelerinde kullanılan ve kaynaklarda **yıldız-haç** birleşimi diye isimlendirilen bu süslemenin benzerlerine Türkmen halılarında, Kazak ve Kırgız'lara ait mimarî süslemede de rastlanmakta ve **dört kollu** diye adlandırılmaktadır³³. Kaynaklar bu motifi "fizik ötesini anlatması açısından cami veya kutsal amaçlı yerlerde, maneviyatın pekiştirilmesine yardımcı olması amacıyla yapılmış olduğu düşünülmektedir" şeklinde ifade etmektedir³⁴.

Anadolu halılarında bitki motifleri arasında daha çok lâle, karanfil, gül, menekşe, süm-bül gibi motifler görülür. Bunlar arasında en çok Lâle dikkati çeker. Lâle Anadolu'da ender rastlanan bitkilerdendir. Osmanlı döneminde, **Lâle Dönemi** diye adlandırılan, bir dönemin de adını taşır. Bu dönemde, sarayın yetiştirdiği bir bitkidir. Lâle motifinin halk arasında bu kadar çok tutulmasının en önemli sebeplerinden biri de, halk arasındaki inanışa göre, **Allahın bir'liğini** ve **güzelliğini** sembolize etmenin yanısıra, "lâle kelimesinin eski harflerle yazılışının, **İsm-i Celâl** (Allah) harflerine benzemesinden ve halk tabiriyle **Allah lâfzının** (Allah adının) ve İslâmiyet'in sembolü olan **hilâl** kelimesinin yazılışındaki **elif, lâm** harflerinin **lâle** kelimesinde de bulunmasından dolayı kutsal sayılmasından kaynaklanmaktadır. Yine, Allah kelimesiyle lâle kelimesinin harflerinin ebced hesabıyla değeri 66 sayısına tekabül etmekte bu sayı ise **Kur'an** daki ayet sayısının son iki rakamıyla benzerlik göstermektedir. Ayrıca, Türk edebiyatında da çok kullanılan sembolik bir dildir: Gönül, dil (kalp), sine (kalp), yürek gibi 100'den fazla adı vardır.

Anadolu-Türk halı ve düz dokuma yaygılarında en çok kullanılan motiflerden biri de **hayat ağacı** motifidir: Ağaç, Türkler arasında kutsal sayılan bitkilerdendir. Özellikle **ardıç** ve **kayın ağacı** daha bir kutsal kabul edilir. Yine, Şaman inancında, ölünün ruhunun gökyüzüne yükselmesi sırasında, o'na eşlik eden kuşlarla birlikte tasvir edilir. Ağacın dallarından her biri göğün katmanlarını sembolize eder. Aynı motifin, İslâmî dönemde de, tarikatların derecelerini sembolize ettiği kaynaklarda belirtilmektedir (Foto. 6).

Anadolu halılarında kullanılan **Göl** veya sofa (göbek) motifi Türk Cumhuriyetlerinde yapılan dokumalarda da görülür. Azerbaycan, Kazakistan, Kırgızistan, Özbekistan ve Türkmenistan'da dokunan halılar **göl** (göbek) şekline göre isim alır ve bu isimlerle tanınır. Türkmenlerin inanışlarına göre, "dağlar, tanrıların dolaştığı kutsal yerlerdir. Yuvarlak şekiller gök sembolüdür. Yani, gök semavi alemi; daire, yörünge, küre, ülke, genişlik, bitkilerin türleri" gibi geniş anlamları ifade etmektedir. Bu geometrik figürler ve halılardaki göl motifi kutsal **mandala**'yı temsil etmektedir. Bu nedenle de, halılarda, **göl** motifi halının ana motifi sayılmakta ve kutsal bir anlam ifade etmektedir³⁵. Adı geçen Türk ülkelerine ait halılarda kare, sekizgen, eşkenar dörtgen şekilli bir desen halinde işlenen **göl** şekli Ortaasya-Türk halılarının genel bir karakteridir.

Anadolu'da en çok kullanılan desenlerden biri de **yıldız** motifidir. **Yıldız motifi** Ortaasya'dan bu yana görülen ve Anadolu'da da çok kullanılan bir bezektir. Özellikle

33. N. Görgünay Kırcıoğlu, *Altay'lardan Tuna Boyu'na Türk Dünyası'nda Ortak Motifler*, Ankara, 1995, s.113.

34. B. Karamağaralı, "Bir Konya Halısı Hakkında", *Arış*, Y.1, S. 3, Mart 1997, s. 116.

35. Maya Cumanızayova, "Türkmen halısı Evrenin Minyatürdeki Modelidir", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 4-7 Kasım 1977 Ankara*, C. I, Ankara, 1999, s. 143-147.

Selçuklu halılarında çok yaygındır. Tarihin her döneminde insanın hafızasını bilinmeyen gökyüzü ve tasavvur edilen semavi varlıklar hep meşgul etmiştir. Günümüzde bile Aksaray yöresindeki köylerde, gece yıldızlara dua edilerek, özellikle göz ile ilgili hastalıkları tedavi edeceğine inanılır. Sındırgı (Balıkesir) civarında, yıldızlardan her biri **yörük** obasını temsil eder. Çobanlar bir gün sonrasının hava durumunu gece gökyüzüne bakarak, yıldızların hareketlerinden tayin eder. Bu nedenle de halılar üzerindeki yıldız (ıldız) desenlerine **yörük yıldızı** denir³⁶. Dokuyucu boya yaparken bile, gündüz boyadığı yünü hayvan pisliği içine yatırır ve “bir gece ıldız görmesi için bekletir.

Yıldız motifleri içinde **altı kollu yıldızlar** da görülür. Yabancı ve yerli kaynaklarda bu ve buna benzeyen süslemelere, hiç bir belge ve halk inanışına dayanmadan “Soliman yıldızı” (Süleyman yıldızı) denilmektedir. Bunlardan yararlanan yerli araştırmacılar da, benzettikleri her deseni **mühr-i süleyman** diye tanımlamaktadır³⁷. Hâlbuki **mühr-i süleyman** motifi Türk sanatında, X. yy.’dan itibaren sadece el sanatları değil mimaride de görülür³⁸. Söz konusu motifin Musevilerde sembol haline geldiği ve Süleyman Yıldızı adını XVII. yy.’da aldığı ifade edilmektedir³⁹.

Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında insan figürü pek görülmez. Daha çok **eli belinde** diye anılan süslemeler insan figürüne benzetilir. Selçuklu döneminden başlamak üzere, eli belinde figürüne, her dönemde, çok sık rastlanır. Hattâ, Selçuklu halılarında, **Beyşehir Eşrefoğlu Cami**’inde bulunan örnekteki gibi, insan figürü geniş kenar suyunda işlenir. Fustat’ta bulunan Beylikler dönemi halılarındaki gibi, gerçeğine çok yakın şekilde de tasvir edilebilir. Çoğunlukla geniş su üzerinde ve zeminde kullanılan, yörelere göre **eli belinde, kız, aman kız, tarak, kazan kulpu** gibi isimlerle anılan süsleme günümüzde Anadolu’nun hemen her yerinde, hem kenar suyunda, hem de zemin süslemesinde görülür. Bolluk, bereket sembolü olarak kabul edilir (Foto.7).

İnsan uzuvları arasında el ve ayak bir motif olarak karşımıza çıkar: Anadolu halk kültüründe **el nazar**, uğur işaretidir. İslam inancına göre, Fatma anamızın eli **Pençe-i Âli Abâ**’dır. Yani, nazar ve uğursuzluklara iyi gelir. Ayrıca, beş parmağı açık bir el **İslamın beş şartını** bazen de, **Hız Muhammed, Ali, Fatma, Hasan, Hüseyin** beşlisini simgeler. Taşpınar (Aksaray) halılarındaki gibi, bazı dokumalarda el üç parmaklı da işlenir. Bu durumda da **Allah, Muhammed, Ali** üçlüsünü sembolize eder. El’in altı parmaklı işlendiği de görülür. Bu durumda da halıyı kötülüklerden (kem gözlerden) koruyan bir anlam ifade eder (Foto.8).

Kuş motifleri arasında özellikle **kartal, zümrüdü anka motifi** dikkati çeker. Ortaasya Türk inancında kutsal sayılan kartal, tüm kültürlerde ve Türk mitolojisinde, kuvvet-kudret sembolü olarak bilinir. Özellikle, Büyük Selçuklu dönemi seramiklerinde çok sayıda örneği mevcuttur. Anadolu’da Selçuklu döneminde hükümdar sembolü olarak kullanılmış, taçkapı

36. B. Deniz, “Sındırgı (Balıkesir) Yöresi Yağcıbedir Halıları”, *Erdem, Halı Özel Sayısı-I*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, C. 10, S.28, Ankara, Ekim 1999, s. 111-124.

37. M. Erbek, *a.g.e.*, s. 86-99.

38. Mühr-i Süleyman hakkında bkz. Z. Kuşoğlu, “Türk Sanatında Mühr-i Süleyman”, *İlgi*, S. 61, 1990, s. 32-35; N. Çam, “Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman)”, *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, Konya, 1993, s. 207-230.

39. Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, Kambalçı Yayınevi, İstanbul, 2000, s.139.

vb. yerlerde işlenmiştir. Ayrıca, çini, taş, maden, kilim, kumaş vb. malzemelerde sık görülür ve Ortaasya-Türk kültüründeki anlamlarıyla karşımıza çıkar ve gerçeğine benzer şekilde işlenir. Halı ve düz dokuma yaygılarda **kartal**, **kartal kanadı** gibi isimlerle dokunur.

Halı ve düz dokuma yaygılarda, kuş motifleri arasında, **tavus kuşu**' da görülür. Daha çok uzun ve renkli kuyruğu ile tanınır. Göz alıcı renkleriyle büyüleyici bir etkisi vardır. Tavus kuşu, eskiden olduğu gibi, günümüzde de cennet sembolü olarak kabul edilmektedir. İslâmî dönemde **güvercin**, **kumru** gibi kuşlar da kutsal sayılmıştır. Özellikle güvercin **Hz. Muhammed**'i, Mekke'den Medine'ye Hicreti (göç) sırasında, düşmanlarından koruduğu için kutsal kâbul edilir. **Kumru**, tıpkı, Şaman inancındaki gibi, ruhu göğe yükselten, haberci, iyi haberler getiren bir figür olarak görülür.

Halı ve düz dokuma yaygılarda **Akrep figürü** de çok işlenen bir motiftir. Döşemealtı (Antalya) halılarındakine benzer şekilde, hem bir motif ismi, hem de "akrepli halı" gibi, halı tipi olarak kullanılır. Halk arasında, akrebin halıyı koruyan bir motif olduğuna inanılır. Çok farklı şekilleri vardır. Ama çok ayaklı, çok kollu işlenmesi korkulan bir hayvan kimliğini ortaya koyar.

Aslan, tüm kültürlerdeki gibi, Türklerde de kuvvet, kudret ve hükümdarlık sembolü olarak bilinir: Ortaasya'da, Pazırık Kurganlarında çıkan, kilim teknikli, dokumalarda da görülür. Anadolu'da ise, özellikle tarihi yapılarda karşımıza çıkar. Halı ve düz dokuma yaygılarda ise Milas, Kırşehir, Kayseri, Sivas, Erzurum, Erzincan ve Kars yöresi halılarında görülür. Kırşehir halılarındakine benzer şekilde, adeta poz verir gibi, karşılıklı duran aslan çifti hâlinde işlenebilir (Foto.9).

Köpek motifi genellikle, **köpek**, **kocabaş** gibi isimlerle anılır. Halk arasında köpek, her ne kadar günümüzde it vb. isimlerle, kötü anlamda anılsa da, Moğol ve Türk mitolojisinde kutsal ve sadık bir hayvan olarak kabul edilir⁴⁰. **Kur'an** da köpeğin adı **Kelb** ve **El Kıtmiyr** şeklinde geçer⁴¹. Bunun için de halk arasında kutsal sayılır.

Yaylacılık yaparak yaşayan bir insan için **koyun** ve **keçi** önemli bir hayvandır. Halı ve düz dokuma yaygılarda, koyun ve keçi motifine sık rastlanır. Ayrıca, Ortaasya-Türk kültüründe de koyun ve keçi kutsal bir hayvandır. **Ak-Koyunlu**, **Kara-Koyunlu** gibi Türk boylarının **Tekeli**, **Karatekeli**, **Karakeçili** gibi Türk oymaklarının adıdır. Ayrıca, Oğuz Boylarından **Yıva Boyu**'nun damgasıdır. Bu nedenlerle, dokumalarda işlendiği gibi, mezar taşı şeklinde de görülür⁴². Mezar taşı şeklinde verilmesi koyunun ölüm sembolü olarak kullanıldığını da göstermektedir. Bugün Ortaasya'da, Kazak, Kırgız ve Özbeklerde koyun, koç gibi hayvanların boynuzları ölüm motifi olarak kullanılmakta, türbe, mezar ve mezarlıklara boynuz yerleştirilmektedir (Foto.10).

40. B. Ögel, *Türk Mitolojisi-I* (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar), Ankara, 1993, s. 561-68.

41. Kur'an'da köpekle ilgili ayetler için bkz. *Kehf Suresi* (18) ayet, 9-21; *Faatr suresi* (35), ayet.13.

42. B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları- II*, s. 35-39; H. Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnanışlar*, Ankara, 1968, s. 95; N. Görgünay, *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki İzleri*, Ankara, 2002.

Ejder figürü, Ortaasya Türk Sanatından Anadolu-Türk Sanatına geçmiş bir motiftir. Bolluk, bereket, sağlık ve şifa sembolü olarak bilinir⁴³. Anadolu halı ve düz dokuma yaygılarında ejder figürünün en çok kullanıldığı yöreler Gördes, Kula, Kırşehir, Kayseri, Niğde gibi merkezlerdir. **Bulut** motifinin XVI. yy.'da, Çin'den, Osmanlı hükümdarlarına hediye gelen porselenler üzerindeki figürlere bakılarak geliştiği ve **Çin bulutu** adını aldığı kabul edilmektedir. Dokuyucular arasında böyle bir adlandırma yoktur. Bu motif günümüzde Yunddağ (Bergama) halılarında **karabulut** adıyla bilinir ve dokunan örneklerine de **karabulut halı** adı verilir ve halen dokunmaktadır (Foto.11).

Anadolu'da özellikle XVI-XVII. yy. Osmanlı Dönemi halı ve kumaşlarında, **çintemanî-çintamanî, pars beneği, üç top, üç lop** ve nihayet **Timur beneği** gibi isimlerle anılan, üç yuvarlak desenden meydana gelen **benek motifi** bazen tek başına, bazen de kaplan beneği ve bulut motifleriyle birlikte dokunur. Türk sanatında bolluk, bereket, güç, kuvvet sembolü olarak kullanılmıştır. Halk arasında **benek, köpek izi, kedi izi, kedi bastı** diye bilinir. Kaynaklara göre, Türkmenlerde, yuvarlak motifler **mandala**'yı sembolize eder. Küre, ülke, genişlik, bitkilerin türleri gibi çok büyük anlamlar taşıyan **mandala** motifi, Türkmen halılarının **pendi göl** motifini de simgeler⁴⁴ (Foto.12).

Deve ve deve ile ilgili motifler **deve, deve boynu** veya **deve tabanı** isimleriyle karşımıza çıkar. Erken tarihli halılarda üslûplaştırılarak verilir. XIX. yy. örneklerinde, daha çok, **katar** (sürü) halinde işlenir. Döşemealtı halılarında kenar suyunda oturur hâlde dokunur. Düz dokuma yaygılarda, Yozgat yöresindeki gibi, **boynu eğri** (deve boynu) adıyla, yatık (S) biçiminde resmedilir. Benzer örnekleri İç Anadolu Bölgesi'nin diğer dokuma merkezleriyle, Toroslar'da yapılan dokumalarda da mevcuttur.

Kaplumbağa ve kertenkele kilim türü dokumalarda kullanılır. Özellikle Kula, Selendi (Manisa) ve Kütahya yöresi kilimlerinde çok görülür. Eli belinde motifine benzeyen, geometrik bir desen hâlinde işlenir. Ortaasya Türk Sanatı'ndan Anadolu'ya gelen bir süslemedir. Şaman inancında, kâinatı sembolize ettiği kabul edilmektedir. Anadolu'da ise nazara karşı kullanılan bir motif olduğu söylenmektedir⁴⁵. Göktürklerin de kutsal saydığı bu figürün en görkemli örneği **Tonyukuk Âbideleri**'ndedir. Kaplumbağanın bugünkü Moğollar arasında hâlâ kutsal kabul edildiği söylenmektedir⁴⁶.

At ve **eşek** figürleri eşkenar dörtgen şeklinde ve eli belinde motifine benzer biçimde tasvir edilir. At, Şaman inancında, ölülerin ruhlarına yol gösteren bir hayvandır. Oğuzlarda, at ölen sahibiyile birlikte gömülmekte, at'ın sahibini cennete götüreceğine inanılmaktadır. At,

43. G. Öney, "Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri", *Belleten*, XXXIII, S.130, 1969, s. 171-216; G. İnal, "Susuz Han'daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri", *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. IV, 1970-71, s. 153-184; B. Deniz, "Le Motif du Dragons Dans Les Tissages D'Anatolie-Turc / Anadolu-Türk Dokumalarında Ejder Motifi", *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri, Ankara, 1998, pp. 87-108.

44. Maya Cumanıyazova, *Türkmen Halısı Evrenin Minyatürdeki Modelidir*, s. -143-147.

45. S. Bayram, "Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı Müzesi'nde Bulunan Hayvan Figürlü Halılarda Ejder-Kaplumbağa-Akrep-Kertenkele Figürü", *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri*, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara 1998, s. 65-75.

46. *Orhun / Orkhon*, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) Yayını, Ankara, 1995, s. 13, 57; K. Uğurlu, *Orhun Anıtları*, Ahmet Yesevi Vakfı Yayını, Ankara, Mayıs 1998, s. 16-17.

Türkler için adeta, bir yaşama biçimidir. Tüm bu nedenlerle at kutsal sayılmış⁴⁷ ve motif olarak kullanılmıştır.

Anadolu'da, özellikle seccâdelerde, **kandil motifleri** işlenir. Kaynaklara göre, kandil ilâhî ışığı sembolize eder. Kandil, **Kur'an** da cam bir fanusa benzetilir⁴⁸. Tek başına kullanıldığı gibi, ibrik, hayat ağacı ve çiçek demetleriyle birlikte de işlenebilir. İslâm inancında, ibriğin bedensel temizliği, hayat ağacı motifinin sonsuz yaşamı ve cenneti, mihrap nişinde bulunan bir demet çiçeğin de **bağ-ı iremi** sembolize ettiği söylenmektedir⁴⁹.

Sonuç olarak; şüphesiz ki halı ve düz dokuma yaygılar köylü veya şehirli vatandaş tarafından imal edilmektedir. Dokumanın geçmişini araştırmak, sınıflamak, kısacası değerlendirmek de okumuş kesime kalmaktadır. Fakat bunu yapanlardan her biri kendisine göre bir ifade dili kullanmaktadır. Başka bir deyişle, motifin adını dokumayı imal eden insan değil, eli kalem tutanlar vermektedir. Bu da araştırmacılar arasında ortak bir dil kullanılmasını engellemektedir. Biz bu isimlendirmeyi dokuyucunun vermesinin daha doğru olduğu düşüncesindeyiz. Bunun için de halk tabirlerinin öğrenilmesi gerekmektedir. Bu hem ortak bir dil kullanılmasını sağlayacak, hem de Türk dilinin zenginliğini ortaya çıkartacaktır.

Anadolu-Türk halı ve düz dokumalarında motiflere verilen isimlerde, bazen ortak ifadeler görülmekle birlikte, yörelere göre değişiklik göstermektedir. Bu durumda araştırmacının en çok kullanılan terimi veya en açıklayıcı olan ifadeyi kullanıp yöre dilini parantez içinde vermesi ya da tam tersi bir işlemlerle, motifin adını yöre diliyle ifade edip, ortak kullanılan kelimeyi parantez içinde vermesinin yararlı olacağını düşünmekteyiz.

Halı ya da düz dokumalarda motiflerin ismini doğru kullanmak kadar doğru yorumlamak da önemlidir: Halk kültüründe her motifin mutlaka bir anlamı vardır. Uzun bir araştırmayı gerektirse bile okuyucuyla konuşarak bu anlamı bulmak mümkündür. Yakıştırma kelime ve yorumlar kullanmak son derece yanlıştır. Aksi takdirde, turiste uydurma hikâyeler anlatan bazı rehberlerin yaptığına benzer anlamsız yorumlar ortaya çıkmaktadır.

Günümüzde söz konusu dokumalarla Sanat Tarihi, Güzel Sanatlar Fakültesinin Geleneksel El Sanatları ve Tekstil Bölümleri, Halıcılık Yüksek Okulları, Mesleki Eğitim Fakültele-ri, Etnoloji, Antropoloji gibi bilim dalları da ilgilenmektedir: Halı ve düz dokumalar etnoğrafik bir malzemedir. Tüm bu bilim dallarının konusu insan ve onun geçmişte ya da günümüzde yaptığı ve kullandığı her tür malzeme ve eşya olunca, Tarih, Edebiyat, İlahiyat, Arkeoloji gibi bilim dallarından da, kısacası Sosyal Bilimlerin her alanından yararlanmak gerekmektedir. Bu nedenle motifleri halkın isimlendirme ve yorumlaması öğrenildikten sonra, her disiplin dalının kendi içinde değerlendirmesi gerektiğini düşünüyoruz.

Anadolu halı ve düz dokumalarında en çok geometrik karakterli motifler, insanların çevrelerinde gördüğü bitki, eşya ve hayvan tasvirleri ile geleneklere bağlı motifler ve dinî semboller kullanılır. Bunların yanında, farklı renklerin yan yana yerleştirilmesiyle meydana getirilen **yol-çibık-tahta** desenleri ile yazı da görülür.

47. At kültürüyle ilgili geniş bilgi için bkz. F.Sümer, *Türklerde Atçılık ve Binicilik*, İstanbul, 1983; *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Ed. Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, Resim Matbaacılık A.Ş. İstanbul, 1995.

48. Bkz. *En-nur Süresi*, 35. Ayet.

49. Ü. Bilgin, "XIX. Yüzyıl Seccadeleri", *Sanat Dünyamız*, Y.6, S.17, Eylül 1979, s.18-22 (İng.23-25).

Halı ve düz dokumalardaki motiflerin büyük bir bölümü tarihten gelen gelenekli motiflerdir. Sanat Tarihi, Arkeoloji, Tarih ve Edebiyat bilgisi bulunmayan insanların bunları yorumlaması mümkün değildir: Maalesef bugün Üniversitelerimizde sadece ilgili bilim dallarının dersleri okutulmaktadır. Sözelimi, halıcılıkla ilgilenen okulların pek çoğunda sadece halının iplik yapısı, dokuma tekniği, boyama üsülleri öğretilmekte, genel kültür dersleri verilmemektedir. Seramik ya da Resim Bölümleri’nde tarih dersi yoktur. Sanat Tarihi diye sadece Antik dönem ya da Batı Sanatı anlatılmakta; her şey Antik dönemle başlatılmakta, Türk Seramik veya çini sanatı göz ardı edilmekte veya konu hakkında bilgisi olmayan kişilerce anlatılmaktadır. **Ak Hunlar** için sırf kelimeyi Türkçeleştirdiğini düşünerek “Beyaz Hunlar” diyen bilim adamları mevcuttur. Bu insanların Ak Hunlar hakkında bilgisi bulunmadığı gibi, “ak” ile “beyaz”ı da ayırt edemeyecek kadar bilgisiz olduğunu ortaya koymaktadır. Tarihin yüzyıl olarak söylenişinin öğretilmediği bir öğrenciye İlkçağın ne demek olduğunu anlatamam da mümkün değildir. Büyük Selçuklu Dönemini “İran” diye isimlendiren sadece Batılı kaynakların yazılarına itibar eden bir öğretim üyesi bunun Büyük Selçuklu Devletini ifade ettiğini, Anadolu Selçuklu Devleti’nin de Büyük Selçuklu Devletinin devamı olduğunu öğrencisine anlatamamaktadır. O zaman da Türk Tarihini, Türk kültürünü araştırmak da araştırmacının kendi gayretine kalmaktadır. Bunu yapmayanlar ise **duydukları veya okudukları her motif adı ya da yorumu gerçek bilgi gibi kullanmakta, bazen gülünç isimlendirmeler ve yorumlar, hatta tarihi bilgiler ortaya çıkmaktadır.** Bu da konuyu bilmeyen ya da yeni öğrenenleri yanlış yerlere götürmektedir. Birakalım, dokuyucu yüzyıllardan beri devam ettiği gibi, kendi bildiği şekilde dokumasını yapsın ve yorumlasın. İçinden nasıl geçiyorsa öyle izah etsin. Batılıların deyişyle **otantik**, Türkçe söylenişle **özgün** kalsın! Bilim adamları bu özgünlükleri değerlendirsin.

Tarihten gelen gelenekli motifler ile dinî karakterli süslemelerin büyük bir bölümü mitolojik anlam yüklüdür. Bu durumda araştırmacıların mitoloji de bilmesi gerekmektedir. **Türk dokumasında kullanılan motifler ancak Türk-İslam mitolojisiyle açıklanabilir.** Türk tarihini bilmeyen bir kişinin Türk mitolojisini anlaması mümkün olabilir mi? Ne yazık ki günümüzde halı ve düz dokuma motifleri, Türk-İslâm mitolojisinin iyi bilinmemesi, ya da Antik mitolojiye duyulan hayranlık sonucu, Antik mitolojiyle izah edilmeye çalışılmakta, yanlış sonuçlara gidilmektedir.

Türk halı ve düz dokumalarının yazımı için ortak bir terim kullanılmasında yarar vardır ancak, iyi niyetle yapılmış birkaç sözlük denemesi dışında bu konuda yazılmış bir sözlük de yoktur⁵⁰. **Yapılacak sözlüğün, tespit edilen kelimelerin yan yana sıralanmasından meydana gelen bir çalışma değil, kelimenin tanımı, yörelerdeki adlandırmaları, çizimi, fotoğrafı bulunan ayrıca, etimolojisini de ortaya koyan, bir dil bilimci ve tarihçi ile birlikte çalışılması gereken bir sözlük olması gerektiğini düşünüyoruz.**

50. H. Açıkgöz, “Türkçe’de Halı ve Halıcılık Terimleri”, *Türk Dünyası Araştırmaları, Türk Haluları Özel Sayısı*, S. 32, İstanbul, Ekim 1984, s. 137-188; B. Deniz, “Kırşehir ve Mucur Hahırlarının Sözlüğü”, *Ariş, Üç Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Y. 1, S.1, Mart 1997, s.148-151; B. Deniz, “Türk Dünyasında Ölümlük Halı ve Düz Dokuma Yaygı Geleneği”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi-2*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayını, Prizren, Mart 2005, s.173-207.

KAYNAKÇA

- H. Açıkgöz, "Türkçe'de Halı ve Halıcılık Terimleri", *Türk Dünyası Araştırmaları, Türk Halıları Özel Sayısı*, S. 32, İstanbul, Ekim 1984, s. 137-188.
- Ö. Aydın, "Karatepe Kızıyusuflu'da Dokuma ve El Sanatları", *Türk Folkloru, Aylık Halkbilim Dergisi*, S. 85, Ağustos 1986, s. 27-31.
- İ. Ç. Aytaç, "Yanışlar Sözlüğü Hazırlamanın Önemi", 8. *El Sanatları Sempozyumu, 13-15 Kasım 2002 İzmir, Bildiriler Kitabı*, Dokuz Eylül Yayıncılık Ltd. Şti. İzmir, 2005, s. 52-56.
- H. Ö. Barışta, "19-20. Yüzyıl İç Anadolu ve Orta Akdeniz Bölgesi Türk Kirkitli Dokumaları Üzerine", *Türk Soylu Halklarının Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara, 1998, s. 39-54.
- H. Ö. Barışta, "Sanat Tarihi Bakış Açısından Geleneksel Türk El Sanatları Tamlaması ve Çevresinde Kümelenen Terimler İle Bazı Yayınlar Bir Yaklaşım", 8. *El Sanatları Sempozyumu, 13-15 Kasım 2002 İzmir, Bildiriler Kitabı*, Dokuz Eylül Yayıncılık Ltd. Şti. İzmir, 2005, s. 9-70.
- H. Ö. Barışta, "Timur Beneği ve Anadolu'dan Bazı Örnekler", *Prof. Dr. Haluk Karamağaralı Armağanı*, Ankara, 2002, s. 17-31.
- S. Bayram, "Vakıflar Genel Müdürlüğü Halı Müzesi'nde Bulunan Hayvan Figürlü Halılarda Ejder-Kaplumbağa-Akrep-Kertenkele Figürü", *Türk Soylu Halkların Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara, 1998, s. 65-75.
- Ü. Bilgin, "XIX. Yüzyıl Seccadeleri", *Sanat Dünyamız*, Y.6, S.17, Eylül 1979, s.18-22 (İng.23-25).
- Maya Cumanıyayova, "Türkmen halısı Evrenin Minyatürdeki Modelidir", *Uluslararası Dördüncü Türk Kültürü Kongresi Bildirileri, 4-7 Kasım 1977 Ankara*, C. I, Ankara, 1999, s. 143-147.
- N. Çam, "Türk ve İslam Sanatlarında Altı Kollu Yıldız (Mühr-i Süleyman)", *Prof. Dr. Yılmaz Önge Armağanı*, Selçuk Üniversitesi, Selçuklu Araştırmaları Merkezi Yayını, Konya, 1993, s. 207-230.
- M. Ö. Çokay, "XIII. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Halıları Orta Kısım Motifleri: I, Motif Çözümlemeye Yönelik Yorumlar", *Antik Dekor*, S. 43, 1997, s. 124-130.
- M. Ö. Çokay, "XIII. Yüzyıl Anadolu Selçuklu Halıları Orta Kısım Motifleri: II, Motif Çözümlemeye Yönelik Yorumlar", *Antik Dekor*, S. 43, 1997, s. 116-121.
- B. Deniz, "Kırşehir Halıları", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi-III*, Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İzmir, 1984, s. 25-81.
- B. Deniz, "Yöre Özellikleriyle Yozgat Kilimleri", *Arkeoloji-Sanat Tarihi Dergisi*, V, Ege Üniversitesi Basımevi, Bornova-İzmir, 1990, s. 45-85.
- B. Deniz, "Kırşehir ve Mucur Halılarının Sözlüğü", *Arış, Üç Aylık Halı, Dokuma ve İşleme Sanatları Dergisi*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Y. 1, S.1, Mart 1997, s.148-151.

- B. Deniz, “Le Motif de Du Dragon Dans Les Tissages D’Anatolie-Turc / Anadolu –Türk Dokumalarında Ejder Motifi”, *Türk Soylu Halklarının Halı, Kilim ve Cicim Sanatı Uluslararası Bilgi Şöleni Bildirileri, 27-31 Mayıs 1996 Kayseri*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara 1998, s. 87-108.
- B. Deniz, “Sındırgı (Balıkesir) Yöresi Yağcıbedir Halıları”, *Erdem, Halı Özel Sayısı-I*, Atatürk Kültür Merkezi Yayını, C.10, S.28, Ankara Ekim 1999, s. 111-124.
- B. Deniz, “Macaristan Müzelerinde Bulunan Osmanlı Dönemi Halılarının Anadolu-Türk Halı Sanatı İçindeki Yeri”, *Balkanlarda Kültürel Etkileşim ve Türk Mimarisi Uluslararası Sempozyumu Bildirileri, 17-19 Mayıs 2000, Şumnu-Bulgaristan*, C. I, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayını, Ankara, 2001, s. 289-309.
- B. Deniz, “Türk Dünyasında Ölümlük Halı, Düz Dokuma Yaygı ve Keçe Geleneği/The Tradition of Carpet for Death, Flat Weaving and Felt in the Turkish World”, *Akdeniz-Sanat Dergisi*, Y. 2, C. 2, S. IV, Antalya, 2009, s. s. 1-16.
- B. Deniz, “Türk Dünyasında Ölümlük Halı ve Düz Dokuma Yaygı Geleneği”, *Bal-Tam Türklük Bilgisi-2*, Balkan Türkoloji Araştırmaları Merkezi Yayını, Prizren, Mart 2005, s.173-207.
- A. Doğanay, “Bulut Motifi ve Osmanlı Sanatındaki İlk Örnekleri”, *Divan, İlmi Araştırmalar*, Ayırbasım, S. 6, 1999/1, s. 225- 234.
- Y. Durul, “Anadolu Kilim Dokumalarında Aman Kız veya Elibelinde Kız Motifleri”, *I. Ulusal El Sanatları Sempozyumu Bildirileri- I, 18-21 Kasım 1981 İzmir*, 9 Eylül Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi Yayınları, No:18, İzmir, 1984, s. 128-134.
- E. Esin, *Türk Kozmolojisine Giriş, Toplu Eserler -I*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2001.
- G. Erbek, *Anatolische Motive Von Çatalhöyük Bis Heute*, Ankara Alman Kültür Merkezi Yayını, Ankara, 1985.
- M. Erbek, *Çatalhöyük’ten Günümüze Anadolu Motifleri*, Kültür Bakanlığı Yayını, Ankara, 2002.
- N. Görgünay Kırzioğlu, *Altay’lardan Tuna Boyu’na Türk Dünyası’nda Ortak Motifler*, Ankara, 1995, s.113.
- N. Görgünay, *Oğuz Damgaları ve Göktürk Harflerinin El Sanatlarımızdaki İzleri*, Ankara, 2002.
- G. İnal, “Susuz Han’daki Ejderli Kabartmanın Asya Kültür Çevresi İçindeki Yeri”, *Sanat Tarihi Yıllığı*, S. IV, İstanbul, 1970-71, s. 153-184.
- R. Karahan, “Sarya’nın Gülleri”, *Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi*, Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü Yayını, S.13, Erzurum, 2004, s.105-125.
- R. Karahan, “Van Kilimleri”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Türkiye İş Bankası Yayını, Aralık 1996, s. 44-46.
- R. Karahan, *Dünden Bugüne Hakkâri Kilimleri*, T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı, Yayınları, Semih Ofset Matbaacılık Ltd. Şti. Ankara, 2007.
- B. Karamağaralı, “Bir Konya Halısı Hakkında”, *Arış*, Y.1, S. 3, Mart 1997, s. 116.
- Z. Kuşoğlu, “Türk Sanatında Mühr-î Süleyman”, *İlgi*, S.61, 1990, s. 32-35.
- Orhun / Orkhon*, Türk İşbirliği ve Kalkınma Ajansı (TİKA) Yayını, Ankara, 1995.

- B. Ögel, *Türk Mitolojisi-I* (Kaynakları ve Açıklamaları İle Destanlar), Ankara, 1993.
- B. Ögel, *Türk Kültürünün Gelişme Çağları- II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, 1971.
- Y. Önge, “Eğer Örtüsü Olarak Dokunmuş Konya Halıları”, *Türk Dünyası Araştırmaları, Türk Halıları Özel Sayısı*, S. 32, Ekim 1984, s. 63-72.
- G. Öney, “Anadolu Selçuklu Sanatında Ejder Figürleri”, *Bellekten*, XXXIII, S.130, 1969, s. 171-216.
- İ. Öztürk-Ö.Aydın, “Karatepe Kilimciliği”, *Kültür ve Sanat Dergisi*, Türkiye İş Bankası Yayını, Y.4, S.13, Mart 1992, s. 49.
- E. Pekin, *Turkish Flat Weaves and Carpets*, Minyatür Yayınları (yer ve tarihsiz).
- T. Saraç, *Fransızca-Türkçe Büyük Sözlük*, Türk Dil Kurumu Yayınları: 423, C. I, Ankara, 1976, s. 143, 383, C. II, Ankara, 1976, s. 859.
- Annemarie Schimmel, *Sayıların Gizemi*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, 2000.
- A. Soysaldı-M. M. Güldür, “Kirkitli Düz Dokumalarda Teknik ve Mahalli Terminoloji Üzerine Bir Araştırma”, 8. *El Sanatları Sempozyumu, 13-15 Kasım 2002 İzmir, Bildiriler Kitabı*, Dokuz Eylül Yayıncılık Ltd. Şti. İzmir, 2005, s. 381- 390.
- F. Sümer, *Türklerde Atçılık ve Binicilik*, İstanbul, 1983.
- H. Tanyu, *Türklerde Taşla İlgili İnanışlar*, Ankara, 1968.
- Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, Ed. Prof. Dr. Emine Gürsoy Naskali, Resim Matbaacılık A. Ş., İstanbul, 1995.
- K. Uğurlu, *Orhun Anıtları*, Ahmet Yesevi Vakfı Yayını, Ankara, Mayıs 1998.
- Ş. Yetkin, *Türk Halı Sanatı*, İstanbul, 1974.

Foto. 1- Taban halısı, (Altıntabak halı), Ayvack (Çanakkale)- Korubaşı (Burgaz) Köyü, XVIII.yy. 136 x 186 cm. yün. Korubaşı Köyü Camii, b.deniz, 1990.

Foto.2-Taban halısı (Cami halısı), Ayvack (Çanakkale), XVII-XVIII.yy. Eger Dobôvâr Museum (Eger Dobô Kalesi Müzesi), b.deniz,1992.

Foto.3- Namazlık halısı, Çardak Köyü (Aksaray), b. deniz. 1977.

Foto.4- Kelle halısı (Elekli halı), Ahmetçeler Köyü-Ayvacık (Çanakkale), XVIII. yy. yün. 130 x 187 cm.
Şapköy Camii, b. deniz. 1990

Foto.5- Seccâde halısı (saf seccâde), XIV-XV. yy. T.İ.E.M. (G.Öney arşivi).

Foto.6- seccâde halısı, Kula, Eger Dobôvâr Museum (Eger Dobô Kalesi Müzesi), XVII. yy. b. deniz. 1992.

Foto.7- Serghi kilimi (gırla zili), Selçuk (İzmir)-Barutçuköy Camii, detay, 235 x 88 x 88 cm. yün, 100 yıllık, 1997.

Foto. 8- Sedir kilimi (Parmaklı kilim), Selendi (Manisa)-Pınar Köyü, detay, b. deniz. 1984.

Foto.9- Sergi halısı, Sivas, Aslan ve keçi figürü, b. deniz, 1989.

Foto.10- Koçbaşılı mezarlar, Karaşık-Karaçuk /Türkistan (Kazakistan), b. deniz, 2004.

Foto.11- Taban halısı (Karabulut halı), XVIII-XIX.yy. İsmaili Köyü Camii-Yuntdağ (Manisa), b. deniz, 1984.

Foto.12- Sedir halısı (Beyaz zeminli Uşak halısı), kedi izi (benek) motifi, XVII. yy. T.İ.E.M. (G.Öney arşivi).